SBÍRKA PŘEDNÁŠEK A ROZPRAV.

Pořádají

JAROSLAV GOLL a OTAKAR HOSTINSKÝ.

SERIE I. ČÍSLO 3.

JAN DOMINIK LARREY.

SEPSAL

Dr. E. ALBERT,
PROFESSOR CHIRURGIE NA UNIVERSITĚ INŠPRUCKÉ.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihkupec.
1879.

Cena 25 kr.

JAN DOMINIK LARREY.

Sepsal

Dr. E. ALBERT,
professor chirurgie na universitě Inšprucké.

V PRAZE.
NAKLADATEL **J. OTTO** KNIHKUPEC.
1879.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

Málo jest mužů, kteří byli událostí velikých tak blízkými svědky, jako baron Larrey. Jsa nejvyšším chirurgem armád Napoleonových a osobním přítelem velikého vojevůdce tohoto, putoval po dvacet a dvě léta s vojsky francouzskými na břehy Nilu a na břehy Duňaje, od Madridu až do Moskvy, obvazoval raněné, když „slunce Slavkovské“ zářilo nad vítěznou zbraní Francouzův a když v bitvě u Waterloo poslední výstřely císařské gardy večerem hřměly, byl Larrey u svých raněných vojínův a neopustil jich, až padl do zajetí pruského.

Málo bylo chirurgův, kteří tak úžasných zkušeností mohli nabyti, jako Larrey. Byl v dvaceti pěti válkách, účinkoval v šedesáti hlavních bitvách a ve více než čtyrech stech bitkách a srážkách. Sám byl třikrát poraněn. Počet raněných, které spatřil, které sám operoval, které sám obvazoval, je ohromný; co svět světem stojí, nikdo v tomto ohledu neměl příležitosti předčiti Larreye.

Málo nad to bylo lidí, kteří úkolům ohromným dostáli tak úplně a dokonale, jak on. V osobnosti jeho spojeny byly všecky vlastnosti, kterých k tomu potřebí: železná konstituce těla a neoblomná vůle, bystrý duch a nejšlechetnější srdce. Napoleon uměl voliti své pomocníky a služebníky mistrně; lepšího náčelníka ve věcech lékařských nad Larreye by byl nikdy a nikde nenalezl. Známa jsou slova z testamentu císařova: „Nejvyššímu chirurgovi svých armád, Larreyovi, odkazuji stotisíc franků; jest to nejšlechetnější muž, kterého jsem poznal.“

Jan Dominik Larrey narodil se roku 1766. O mládí jeho nic bližšího známo není. „Bylo mně 13 let,“ vypravuje Larrey sám, „když jsem své rodiště opustil a ku svému strýci Alexovi do Toulousu se odebral, abych se lékařství naučil; strýc byl vyšším ranhojičem a professorem v městské nemocnici.“ To je všecko, co o mládí Larreyově známo. Aby se v lékařství zdokonalil, šel Larrey r. 1787 do Paříže. Sotva že tam několik dní pobyl, obdržel místo lékařské. Tehdejší sekretář akademie chirurgické, známý Louis, oznámil, že se hledají mladí lékařové, kteří by vstoupili do lékařské služby námořnické. Larrey odbyv dvě zkoušky, stal se v roku 21. svého věku vyšším ranhojičem v Brestu, což zajisté důkazem bylo, že zkoušky dopadly výborně. Avšak za příčinou nových konstellací politických námořní služba netrvala dlouho. Když již r. 1789 od zamýšlené výpravy proti Hollandsku upuštěno, vrátil se Larrey do Paříže, byv s velikým uznáním ze služby v Brestu propuštěn. V zimě téhož roku vypukly první bouřky veliké revoluce francouzské. Krvavá srážka mezi obyvateli předměstí sv. Antonína a dvěma pluky dragonů žádala obětí s obou stran. Část raněných zanešena do nemocnice Hôtel-Dieu, kde Larrey pod slavným Desaultem v chirurgii se cvičil. —

Revoluce rostla a po celou dobu bylo v Paříži dost raněných. Larrey vstoupil do nemocnice invalidů, Hôtel royal nazvané, kterou řídil slavný Sabatier. Brzo vypukla ona válka, kterou národ francouzský proti celé Europě podnikl, ba ona řada válek, jež Europou po více než dvacet let zmítaly. Larrey byl odeslán k armádě rýnské a doraziv 1. dubna 1792 do hlavního stanu v Štrasburku, byl přidělen divisi generála Kellermanna v důstojnosti vyššího ranhojiče. Když pak Kellermann se odebral k armádě Moselské, překročil nástupce jeho Custine dne 29. září Rýn. Při dobytí Špíru padlo 300 Francouzů, — první příležitost, která v Larreyovi vzbudila myšlenky reformatorské, týkající se polní služby lékařské. Nad míru bystré oko mladého

muže seznalo, že v posavadních zařízeních nebylo dobře postaráno o život a zdraví raněných. Již první myšlenky Larreyovy byly toho rázu, že prozrazovaly budoucího pomocníka Napoleonova.

Národ francouzský, jako ve mnohých jiných věcech, tak i v lékařství, zvláště pak v ranhojičství, ostatní národy europské záhy předstihl. I v polní službě lékařské Francouzové vysoko vynikli, kdežto u jiných národů byla zařízení velmi nedokonalá a surová. Způsob, jakým se válka vede, je vždy a všude obrazem vzdělanosti; způsob pak, jakým se o osud raněných pečuje, je obrazu toho částkou velmi výmluvnou. Ve středověku jen panovníci a velmožové měli své lékaře. Když Ludvík Svatý na východ táhl, provázel ho Jan Pitard s několika hojiči, kteří byli stavu duchovního, a kteří byli tělesnými lékaři pánův, nikoli lékaři armádními. Sprostý vojín, zbrojnoš, byl v rukou mastičkářů, anebo měl s sebou léky a masti, které mu holič, lazebník, kat prodal. Teprv od té doby, co zbraní střelných užíváno a tudíž ne muž proti muži, anobrž houf proti houfu bojoval, nastala nezbytná potřeba lékařů vojenských. Avšak jak bylo potřebě té vyhověno? Ve vojsku braniborském ku př. nedříve než r. 1630 byli první lékařové vojenští ustanoveni; předtím se raněný musel starati o sebe sám; dovlekl se někam do vesnice a musel žebrati o přístřeší a milosrdenství. A jací to byli lékařové braniborského kurfiřta! „Oblekněme německému lazebníkovi pestrý kabát, nezapomeňme však do něho všecku hloupost, surovost a mastičkářství vstrčiti — a máme „felčara“ minulého století, jemuž raněný vojín své poraněné údy svěřiti musil“ — praví Jiří Fischer. Felčarové braniborští měli postavení vysoké; byli vřaděni v důstojenství svém mezi bubeníka a písáka; plat jich obnášel 7 tolarů měsíčně. Za krále Bedřicha Viléma I. byly zřízeny dva stupně felčarů: plukovní a setninový. Když některý z „dlouhých gardistů“ zemřel, byl setninový felčar bit holí, plukovní felčar obdržel arest. Ostatek bylo vzdělání těchto lidí skutečně tak nízké, že jich postavení nebylo nezasloužené.

*

Ještě r. 1744 musel Bedřich II. z Francie objednati 12 chirurgů, kteří měli „felčary" vyučovat operacím, obvazování a ošetřování raněných. Jak to s transportem raněných vypadalo, o tom je z doby Bedřicha II. mnoho zřejmých zpráv. Zvláštních vozů pro raněné nebylo; vzaly se vozy, kterými se mouka, chléb a zavazadla dopravovaly. Na ty vozy se pak naložili ranění a nemocní; jakmile tito byli složeni, hned beze všeho čištění nakládán chléb. Sem tam musel některý pluk jízdecký slézti s koní, a na koně byli vysazeni vojáci poranění anebo maroděři.

V Anglii stav polního zdravotnictví byl ještě smutnější. U každého pluku byl plukovní lékař, který byl zároveň lékárníkem a měl pomocníka. Pomocníkem byl obyčejně ordonanční voják. Nezřídka se stávalo, že člověk takový, sloužil-li více let u plukovního lékaře, stal se jeho nástupcem. Co se postavení týče, byl plukovní lékař podřízen praporečníku. Nejmladší důstojník směl lékaře do vězení vsaditi a v případu insubordinace i tělesně potrestati. Jako v armádě pruské, tak i v anglické připlácel každý voják měsíčně malou částku na léky. Hmotné postavení lékařů bylo smutné; měli 4 shillingy denně. Za vykonanou amputaci dostávali 5 liber sterlinků; pročež se stávalo, že ve válce se konaly i zbytečné amputace. Tak aspoň svědkové z minulého století dosvědčují. Každý pluk měl míti svou nemocnici; avšak často byly tyto jen na papíře a nemocní vojáci se dávali do hospod k ošetřování.

Francie již v 16. století vyvinula důkladnou organisaci polního zdravotnictví. Otec novověké chirurgie, ctihodný Ambrož Paré (1517—1590), tělesný lékař tří králův francouzských, nejen zkušenostmi, vynálezy a spisy svými, ale i praxí svou zasluhuje, aby byl za prvního polního lékaře v pravém smyslu slova pokládán.

Z počátku byv tělesným lékařem polním pána z Rohanů, stal se ne-li formálním, tož faktickým lékařem armádním; milosrdenstvím jat neléčil jen pánův a důstojníkův, ale také prosté vojíny. Jméno jeho bylo ve vojště známo

jako jméno spasitele. Příkladem jeho spravoval se i jeho žák Pigray. Důvěra, kterou celé vojsko francouzské k oběma mužům mělo, pohnula krále Jindřicha IV. k tomu, aby o raněné bylo systematicky postaráno.

Rok po smrti A. Paré-a vydán byl první „reglement" zdravotnictví polního. Při obléhání Amiensu r. 1597 zřízena byla z rozkazu králova první pohyblivá nemocnice polní a nazvána „ambulance", které jméno, tehdá poprvé vzniklé, se udrželo až posavad. Již za krále Ludvíka XIII. vedle ambulancí, které za vojskem táhly, zřízeny nemocnice stálé, nazývané hôpitaux sédentaires. Každému pluku přidělen byl nadlékař (chirurgien major). Veliké války, které Ludvík XIV. vedl, byly příčinou, že organisace zdravotnictví polního byla valně rozšířena. Každému pluku a každé ambulanci přidělen byl mimo vyššího ranlékaře (chirurgien major) ještě ranlékař (sous-aide major) a pomocník (aide-major chirurgien) s učni.

Všichni lékařové podřízeni byli konsiliárnímu chirurgovi (chirurgien-major consultant). Ještě větší pokrok stal se za Ludvíka XV. Zřízenyť byly i ústavy k vycvičování polních lékařů a sice v Lillu, v Metách v Štrasburku, Brestu a Touloně. Jak organisace zdravotnická v poli vypadala, o tom se možná poučiti z návrhů, které učinil Ravaton. Armádě, 20.000 mužů silné, měl býti přidělen polní lazaret s řídícím ranlékařem, 12 ranlékaři, 30 učni, 30 opatrovníky, 3 duchovními, polním komissarem, ředitelem, kuchařem, pekařem atd., tak že personál obnášel 134 muže! Počet chirurgických nástrojů, obvazadel, zásoba léků — všeho toho byla hojnost. Hmotné postavení lékařů bylo výhodné. Plukovní lékařové dostávali ročně až 2000 livrů.

Za republiky se péče o raněné ještě více rozmnožila. Byliť to „občané", kteří do války táhli. Veškeré zdravotnictví podřízeno bylo centrální radě zdravotní v Paříži. Personál lékařský byl organisován tak, že byli tři stupně důstojnosti ranlékařské; ranlékař nejnižší třídy měl roční plat 2400 l. Před bitvou zřídilo se ve vzdálenosti as jedné

míle za armádou zvláštní stanovisko s hojností obvazadel a se zásobou vína, polévky, pokrmů. Odtud se tři oddělení zdravotnického personálu dala na pochod na bojiště sama, jedno se bralo k středu a jedno ke každému křídlu. Každé oddělení mělo při sobě jistý počet nosidel a čtyrspřežných vozů.

Takové byly ambulance, když Larrey k armádě rýnské přibyl. Při jakési srážce mezi Francouzy a Prusy stalo se, že generál Mouchard, jenž přední voj komandoval, od Prusů obklíčen byl, při čemž všichni ranění francouzští do rukou pruských padli. Událost tato hnula velice myslí Larreyovou. — Generální komissař Villemancy, jenž se o raněné s velikou péčí staral, byl návrhům Larreyovým, aby se podobné nehodě předešlo, velmi nakloněn.

Larrey soudil, že se ambulance musí státi pohyblivější, aby raněné na bojišti sebrala a ihned s velikou rychlostí na místo bezpečné dopravila. Po několika pokusech, jež k úplné spokojenosti se nezdařily, sestavil Larrey zvláštní vozy, jichžto pohyblivost měla býti tak veliká, jako pochyblivost artillerie. První zkouška vypadla dobře. Při té příležitosti přišel Larrey poprvé z blízka do ohně. „Bitva na mne působila," dí, „velmi živě; avšak vida, že mi popřáno rychle a jistě pomáhati, upokojil jsem se brzo a od té doby jsem byl v bitvách velmi klidným."

Ještě skvěleji se nová ambulance Larreyova osvědčila ve větších srážkách r. 1793, a generál Beauharnais se o ní vyslovil velmi chvalně; vojsko samo, vidouc že raněný rychle může být zachován, bylo nadšeno.

Pohyblivost! Hlavní tajemství válečného umění Napoleonova záleželo v tom, že dovedl komandovati půl millionu vojska! Dejte někomu 20.000 zlatých a on dovede s nimi hospodařiti; dejte mu půl millionu a on s tou summou ničeho nesvede. Uměje vládnouti armádami silnými, hýbati statisíci mužů, předčil Napoleon všecky válečníky svého věku. Od času, co střelná zbraň zavedena, byl Napoleon první válečník velikého slohu, mistrem tak zvané „veliké

války"; Moltke je jeho žákem. Pohyblivost všech válečných prostředků byla hlavní podmínkou, aby se na patřičném místě a v patřičnou dobu mohla soustřediti přesila nad nepřítelem. Pohyblivost ambulancí byla tedy myšlenka taková, která se hodila v budoucí soustavu Napoleonovu.

Pohyblivost ambulance se líbila tak, že po výpravě r. 1793 Larreyovi dán rozkaz, aby ji při všech armádách — a Francie jich tehdá měla čtrnácte — neprodleně zavedl. Trefně nazvány ty ambulance „létacími". Personál lazaretu sestával z 340 mužů, a rozdělen byl na tři divise. Velká část personálu byla na koni. Dvanáct lehkých dvouspřežných a čtyři těžké čtyřspřežné vozy byly pro transport raněných určeny. Celek lazaretu byl tak sestrojen, že se mohl i hned rozděliti v částky, které samy o sobě byly menšími organickými a samostatnými celky.

Nežli však věc provedena býti mohla, byl Larrey ustanoven za nejvyššího lékaře armády jižní, ale brzo odvolán ve stejné hodnosti k armádě španělské. Po míru, se Španěly uzavřeném, odebral se k vyššímu rozkazu do Toulonu, kde v prázdných chvílích dobrovolně vyučoval anatomii a chirurgii. Brzo však se stal skutečným professorem, byv povolán na chirurgickou školu zřízenou v Paříži v nemocnici zvané Val-de-Grâce.

Kollegové jeho byli Dufouard, Chayron, Desgenettes. Larrey si umínil ze školy této učiniti pravou akademii; přednášky neměly býti směru jen praktického, anobrž vědeckého a objemu širokého. Než činnost tak klidná trvala pouze dvě léta. Rázem byl povolán Larrey do Italie, aby tam organisoval „létací ambulance". Avšak již byla válka italská skončena, armády císařské zničeny, Mantova dobyta, oligarchie benátská pokořena, Řím podroben a nejkrásnější část Italie podmaněna; vítězný Bonaparte brzo diktoval podmínky míru. K čemu zřizování nových ambulancí? Patrně pro budoucí nějaký podnik! Bonaparte po uzavření míru objížděl hranice, prohlížel armády, zkoumal, jak létací ambulance manevrují, projevil svou spokojenost a dal

Larreyovi rozkaz, aby se odebral do Toulonu. Ohromné přípravy válečné, které se tu konaly, byly Larreyovi nápadné; soudil, že se jedná o veliký a tajný podnik a byv jmenován nejvyšším lékařem armády tu shromážděné, která čítala 30.000 mužů, všecky své síly napínal, aby v ohledu zdravotnickém a lékařském vše bylo skvěle připraveno. Shromáždil kolem sebe 800 mužů lékařského personálu a veliké zásoby všech potřeb a pomůcek. Dne 13. května 1795 lodi vypluly; Bonaparte Angličany oklamal; vojsko francouzské plulo do Egypta. Na lodi nazvané l'Orient byl Bonaparte, admirál Brueys, generální štáb obou armád, Larrey a vědecká kommisse k vyšetřování starodávné země Faraonův.

Ode dne tohoto svítila Larreyovi hvězda Bonapartova. Působení obou bylo opačné, ale nerozdílné. Životy, které jeden obětoval, zachovával druhý; oba neunavní, oba velikáni.

Dne 3. července lodi přistály; deset tisíc Francouzův se vrhlo na Alexandrii a dobylo města útokem; Larrey byl po boku Bonapartově řídě své ambulance; 250 raněných, mezi nimiž Kleber, Menou, Leskale, bylo ihned ubytováno v klášteře kapucínův, ze kterého učiněna nemocnice. Larrey zorganisovav nemocnice v Alexandrii společně s Desgenettem, šel s Bonapartem do Kahiry. Známy jsou ohromné útrapy, které vojsko francouzské v poušti zakusilo. Larrey je všude, kde nějaký zemdlený vojín klesá; několik kapek vody a ocukrovaného vína, jež on při sobě nosil, postačilo zachovat mnohý život; kterým pomoc pozdě přišla, ti zhasínali jako svíce bez bolesti. „Mně je nevýslovně dobře,“ pravil Larreyovi jeden umírající. Larrey všemu, co se naskytne, věnuje pozornost. Ihned pozoruje, že se v podnebí egyptském rány lépe hojí; zkoumá vodu Nilskou a poznává, že je čistší a zdravější, než kterákoli říčná voda francouzská; studuje známou „egyptskou nemoc oční;“ v bitvě na pokraji pouště syrské s podivením poznává, jak hluboké, jak strašné jsou ty sečné rány, které Francouzům zasazovaly damascenky Mameluků; studuje „tetanus“, který se v Egyptě při ranách často dostavuje; poznává strašný mor, který

v armádě se vyskytoval, a koná patřičná opatření, aby se nerozšířil; přemýšlí o tom, kterak usnadniti transporty raněných a praktický jeho smysl, jenž ku prostředkům nejbližším sáhal, ihned vidí, že možná použiti velbloudů; ihned dává zhotoviti 100 košů v podobě kolébky; pár takových košů se dvěma raněnými naložen na každého velblouda; — k tomu rozsáhlá korrespondence s podřízenými svými, jaká to činnost! A opět nové zkušenosti, nové touhy po nových známostech. Elephantiasis (nemoc v Egyptě rozšířená), žlutá zimnice, hlízy v jatrech, modré mouchy, které svá vajíčka do ran kladly, — vše Larrey pozoruje, chápe, o všem přemýšlí, a přece mu zbývá ještě času pátrati o lékařství a ranhojičství starých Egypťanů.

Po dvouletém pobytu v Egyptě se vrátil Larrey se zbytky armády francouzské do vlasti a přistál v Marseillu. Dobrodružná výprava skončila jako sen. Konsulát byl již zřízen; Bonaparte měl svou gardu; Larrey byl jmenován vrchním lékařem gardy konsulární. Brzo se titul změnil. První konsul se stal císařem, Larrey nejvyšším lékařem gardy císařské. Z národu francouzského se stala jediná armáda; jádro armády byla garda, Larrey se stal nejdůležitější lékařskou osobností francouzskou. Jedna výprava za druhou, válka za válkou, vítězství za vítězstvím; Larrey při všech těch velikých událostech je po boku císařově a svou rukou řídí všecky přípravy, všecka opatření týkající se raněných.

První větší válka podniknuta proti Rakousku r. 1805. Vojsko francouzské táhlo neustále za deště a za sněhu. Mysl Larreyova, zvyklá věcem velikým a povšechným, se zanáší otázkou, co je zdravější pro vojáka, který po celý den v dešti a sněhu se pohyboval, — zdali odpočinutí na místě, aneb jisté zaměstnání před odpočinkem. Na základě zkušenosti a dobře promyšlených důvodů se vyslovuje v ten smysl, že voják doraziv večerem na místo před odpočinutím má ještě nějaký čas lehčí prací býti zaměstnán. — Po slavné bitvě u Slavkova ohromný počet raněných, jak fran-

couzských, tak ruských dopraven do Brna. Zde vypukla nákaza ran tak strašlivá, že během jednoho měsíce více než 4000 raněných zemřelo. Potřeba bylo sáhnouti ku prostředkům rázným. Všichni zajatí ranění dopraveni do Francie; francouzští ranění zavezeni do Vídně, kde pro ně Larrey rozsáhlé nemocnice zříditi dal. Skutečně se francouzským raněným ve Vídni vedlo výborně; téměř všichni se vyhojili. Přese všecky starosti, které Larreye zaměstnávaly, pozornost jeho byla obrácena také k vědeckému detailu. S velikou důkladností prohlížel vědecké sbírky Vídeňské. Tehdejší professor fysiologie ve Vídni, zasloužilý krajan náš Procházka, s Larreyem často obcoval.

Vrátiv se po uzavřeném míru do Paříže sepsal Larrey několik pojednání o rozličných předmětech mediciny i chirurgie. Důkladné a zevrubné popisy jednotlivých pozorování vzbuzují v nás otázku, odkud nabral času, aby všecky jednotlivosti u prostřed svých ohromných starostí si poznamenal.

Války r. 1806 a 1807 byly velmi krvavé. Po bitvě u Jilavy (Eylau) podstoupil Larrey takovou práci, že sám se podivil, kde síly bral. Pěší garda totiž utrpěla nesmírných ztrát, děla řádila strašlivě. „Lazaret můj byl ráno rozestaven ve stodolách, které podél silnice stojí. Podle zásad svých začal jsem s těmi, kteří byli nejvíce poraněni, bez ohledu na důstojenství. Zima byla tak tuhá, že mladým lékařům, kteří mně pomáhali, nástroje z rukou padaly. Co se mne týče, měl jsem toho dne sílu nadlidskou. Byl jsem proti zimě necitelným. Již byla noc a já jsem ani nepomyslil na jídlo a na pití; ani jsem neviděl, že mně několikrát přinesli polévky k občerstvení. Jaká srdcelomná práce! Co jsem jednoho operoval, již jsem slyšel ze všech stran: „Teď je řada na mně! Umírám bolestí a mrazem!“ Podivuhodně klidným však byl každý, jakmile jsem jej začal operovati . . . . Několikkrát jsem se sám podivil, s jakou rychlostí jsem toho dne operoval. Několik velkých operací, ku př. vyříznutí celého ramene z kloubů, jsem vykonal za méně než

dvě minuty. Všecko se již utišilo, tu pojednou nepředvídaný pohyb pravého křídla nepřátelského vzbudil kolem nás hrůzu a zoufalost. Všecko, co se hnouti mohlo, dávalo se na útěk, aby uniklo vzteku Tatarův. My jsme nesměli utíkat; ano povinnost naše byla, spíše zemříti, než raněné opustiti. Spěšně jsem dokonal začatou amputaci a všem raněným jsem sdělil hlasitě, že se z místa nehnu. Pomocníci moji přísahali, že mne neopustí. Ředitel lazaretu s malým počtem strážných zadržel utíkající raněné. Neodolatelný útok, který v tom okamžiku jízdná garda na nepřítele v největší chumelici učinila, nás zachránil. Mohli jsme oddechnout. Spali jsme kolem ohňů na zmrzlém sněhu. Nikdy mně nebylo tak úzko, nikdy mysl má nebyla tak pohnuta, jak tehdá. Když zasvítalo, nastala nová práce. Bylo třeba operované a raněné do bezpečných míst dopraviti.“ I v pozdějších fásích této výpravy měl Larrey příležitost pozorovati věci strašně zajímavé, jmenovitě účinky mrazu na rány. V Polště, obzvláště ve Varšavě, studoval rozličné choroby které obzvláště u polských židů panují.

R. 1808 je Larrey ve Španělích. Přichází do Madridu právě v okamžiku, když revoluce proti Francouzům vypukla. Spěchá do nemocnice v dešti koulí. Podařilo se mu tam vniknouti. Právě španělští opatrovníci francouzské nemocné massakrují. Larrey ihned ozbrojí všecky lékaře a rekonvalescenty, dá zavříti a zatarasiti brány, a hájí střelbou nemocnici proti houfům insurgentův, kteří k nemocnici táhnou. Posádka francouzská však ihned povstání potlačila. Zvláštní nemoc v Madridu panující, druh koliky, poutá pozornost Larreyovu stejně jako sněť nastávající při ranách. Velmi obšírně vypravovaný případ sněti, rychle se rozprostírající, dokazuje, jak velikou péči Larrey pro každého jednotlivce měl. Jednalo se o 18-letého střelce, střeleného do ramene; k ráně se přidala sněť a rozšířila se rychle až nad paži. Raněný téměř dokonával. Larrey shromáždil lékaře; všichni jsou náhledu, že není pomoci. Larrey přes to celé rámě hnilobou zničené z kloubu vyříznul; operace trvala 17 sekund,

V prvních třech nedělích se dostavilo 4kráte prudké krvácení z rány; Larrey, jenž osud člověka mladého měl na srdci, vždycky sám spěchal krvácení zastavit. Po 84 dnech operovaný mohl býti dopraven do Francie. Stejný cit jako pro Francouze měl Larrey i pro nepřítele. Mezi anglickými zajatci byl 12-letý bubeníček, syn vojína zajatého. Larrey uslyšev, že chlapec v průběhu těžké nemoci oslepl, dal jej do své nemocnice přenésti a šťastným léčením zrak chlapci navrátil. I proti vzpurnému Madridu jednal šlechetně. V několika hospodách prodáváno víno zfalšované, jehož pitím francouzští vojáci onemocněli. Kdyby se byla věc prozradila, vojsko francouzské by bylo strašně řádilo. Larrey věc zamlčel, aby nevinní nepřišli k úrazu a vymohl rozkaz, aby vojáci do jistých hospod pod přísným trestem nechodili. „Kde pravé umění, tam je láska k lidem“, praví Hippokrates; Larrey, jsa ctitelem božského starce, jednal v duchu a smyslu jeho výroku.

Ve válce roku 1809 proti Rakousku podniknuté, byl Larrey v bitvách u Ošper, Wagrama, a přišel po druhé do Vídně. Ve strašlivé bitvě u Wagrama sledoval s lazaretem svým všecky pohyby císařské gardy až k rozhodnému okamžiku. Raněných neustále přibývalo; první ze všech byl generál Deborille, jemuž koule z děla utrhla kus ramene, k večeru bylo v rukou Larreyových 500 raněných; rány byly větším dílem velmi těžké a vykonán tu ohromný počet amputací na místě. Při obléhání Vídně byl Larrey na ostrově Lobavském. Raněných bylo mnoho; nebylo ani polévky k občerstvení. Larrey nerozmýšleje se, dal své vlastní koně a též zbytečné koně některých generálů poraziti; maso bylo vařeno v kyrasech a osoleno prachem ručničním. Generálové si stěžovali u císaře. „Což, Larreyi, Vy jste se opovážil,“ pravil císař s tváří přísnou, „z vlastní moci dát porážeti koně generálův, abyste svým raněným mohl vařiti polévku?“

„Ano,“ odvětil Larrey klidně. Za málo dní povýšil však císař Larreye na barona.

Po uzavření míru vrátil se Larrey do Paříže, kdež 10. ledna 1810 převzal ředitelství nemocnice císařských gard. Za krátký čas potom slavil Napoleon svůj sňatek s dcerou císaře Františka I. Hvězda jeho byla na vrcholi; ku slávě vojny, k moci neobmezené přidružilo se štěstí rodinné. Napoleon obdržel synáčka, jejž Maria Luisa porodila dne 20. března 1811. Nic neznačí moc císařovu, jako kratičká scéna, která se po porodu tohoto historického dítěte přihodila. Porod byl nesnadný a lékařská pomoc svěřena řediteli všeobecné porodnice, Antonínu Duboisovi. Musela býti vykonána operace, kterou Dubois vykonal s chladnokrevností a rychlostí podivuhodnou. Dítě však nedýchalo a teprve po sedmi trapných minutách oživlo. Tu Napoleon dítě do svých světoborných rukou uchopiv, vystoupil do veliké síně, kde nejvyšší hodnostáři císařské říše v napnutí čekali, a vyzdvihnuv novorozeňátko do výšky, zvolal: „Pánové, ejhle, král římský!“ Děla invalidů zahřměla; Francie měla nástupce trůnu císařského.

V lesku slávy, která dvůr císařský obklopovala, pracoval Larrey o svých memoirech chirurgických. Ke konci r. 1811 tři částky již byly vyšly. Ohromné však přípravy válečné, které se konaly, byly Larreyovi znamením, že i jemu nastanou zase povinnosti namáhavé. Dne 1. února 1812 obdržel rozkaz, aby se odebral do Mohuče a zároveň mu doručen dekret, jímž byl jmenován nejvyšším chirurgem veliké armády. Nastalať válka ruská. Zdržev se málo v Mohuči, spěl Larrey do Berlína, kde rozličné sbírky vědecké prohlížel, pak do Poznaně a do Toruně. Na levém břehu Visly konal Napoleon přehlídku nad ohromnou armádou, čítající 400.000 mužů, rozdělenou v 10 sborů, složenou nejen z Francouzů, ale i Španělů a Vlachů, Rakušanů a Němců, vedenou nejzkušenějšími vůdci, řízenou největším válečníkem nového věku. Jedna polovice Evropy, podmaněna vůli francouzské, stála tu proti druhé; západ proti východu; národové romanští s germanskými svými many proti velkořiši slovanské. Visla překročena a postoupeno

k Vilnu. Pochod armády byl tak rychlý, že car Alexander jen o několik hodin dříve z Vilna odjel, než tam Francouzové přirazili. Již zde bylo 6000 nemocných, pro které nemocnice zřízeny býti musely. Dne 10. července obdržel Larrey z úst císařových rozkaz, aby se dostavil s ambulancemi k veliké přehlídce. Byl to onen dojímavý den, o němž všichni historikové se zmiňují. Přehlídka se konala o 6. hodinách. Den byl parný, nebe pokryto těžkými mraky. Když polnice daly znamení, že se císař blíží, zahřmělo nebe ze všech stran a strhla se tma, bouřka a lijavec takový, že přehlídka musela býti přerušena. Císař se vrátil do města. „Bylo to snad znamení velikého neštěstí, které nás mělo potkati?“ táže se Larrey ve svých memoirech.

Dne 26. července byla armáda ve Vitěbsku. Rusové město opustili. Již se však v armádě francouzské nedostávalo potravy; též došly zásoby obvazadel. Aby se rány obvazovati mohly, musely se vojákům trhati košile. Konečně i Larrey a ostatní lékařové své vlastní prádlo trhali na obvazky. Asi 350 raněných Rusů bylo v městě uschováno ve stavu tak bídném, že Larrey-ovo srdce ustrnulo.

„Bylo by to veliké namáhání, kdybych srdcelomný obraz toho stavu chtěl líčiti, v jakém se tito ubožáci nalézali; od koulí z děl poraněni a rozerváni leželi na hnilé slámě, hnijíce v neřádu a umírajíce hladem; bylť teprve čtvrtého dne vypátráni.“ Larrey hned pro ně připravil místa, dal je zavézti do nemocnic francouzských a vykonal na mnohých nevyhnutelné operace ihned vlastní rukou.

Dobytí Smolenska bylo jedním z největších skutků udatnosti francouzské. Asi 6000 raněných a 1200 mrtvých Francouzů pokrývalo bojiště statečně hájené udatností ruskou. Namáhavé práci všech lékařů podařilo se, že všecky operace, které byly nevyhnutelnými, se v prvních 24 hodinách vykonaly. Avšak k dalšímu ošetřování raněných nebylo ničeho pohotově. Košile byly již spotřebovány, nebylo plátna. Larrey znal pomoc. Dal vyprázdniti Smolenský archiv; složená akta sloužila za postele; vojáci leželi na papíře

lépe, než na holé zemi; z pergaménu se hotovily desky; místo cupaniny užito vláken natrhaných z proutků březových. Teprve později došly zásoby potřebné a Larrey moha s uspokojením ponechati 10.000 raněných Francouzů a Rusů v rukou pěti divisí svého zdravotnického chóru, šel s armádou, která se blížila Moskvě.

Veliká bitva dne 7. září rozhodla nad osudem Moskvy. Boj trval od 6 hodiny z rána až do 9. hodiny večer. Eugen Beauharnais komandoval na levém, kníže Poniatowski na pravém křídle, Murat ve středu, kde císař s gardou a Larrey s lazarétem stáli. Na straně francouzské padlo 40 generálů; raněného mužstva bylo as 10.000. Larrey měl po boku jenom 36 ranhojičů, z nichž většina nebyla vzdělání a zkušení dostatečného; musel tudíž téměř všecky operace sám vykonávati. Považí-li se, že dvě třetiny poraněných právě tou čarou táhly, kde ambulance jeho byla postavena, snadno se nahlédne, jakého namáhání bylo potřebí, aby se nestal nepořádek, aby lehce poranění nebrali času těm, jichž těžké rány kázaly k neodkladnému operování neb zavázání. Při tom byl Larrey několikkráte odvolán, aby přispěl jednotlivým velmi těžce poraněným generálům na bojišti samém. V prvních 24 hodinách po této bitvě vykonal Larrey přes 200 amputací! Žízeň, hlad a nedostatek trápily raněné; podivuhodný pořádek a milosrdná obětavost, která všude panovala, kde Larrey poroučel, i tu přemohla veliké překážky. Kde se plátna nedostávalo na obvazování ran, tam lékařové sami prali nečisté obvazky, aby jich mohlo býti znova užito.

Vojsko francouzské vtrhlo do Moskvy dne 14. září. Larrey byl originálním půvabem ruské metropole hluboce dojat. Nemocnice, které ihned prohlížel, byly ve stavu výborném, a Larrey se těšil, že veliký počet těžce raněných se tu uzdraví, i kdyby po uzavření míru armáda francouzská je měla odevzdati péči ruské. Vždyť o malé děti ruské které byly v nalezenci opuštěny, sám měl starost, ubytovav je ve zvláštním oddělení nemocnice. Avšak přišly boží

soudy! Rusové sami Moskvu zapálili. Byla to dle slov našeho Čelakovského veliká panychida, kterou národ ruský slavil. Nechť o tom promluví Francouz. Ve chvalořeči, která věnována byla akademii francouzské dne 25. listopadu k památce Larreyově, praví Pariset toto: „Historie jen s hrůzou promluví o skutku tomto, — nevím zda vznešeném, zda šíleném; ohromný požár založený na mezích Europy a Asie vzplanul k úžasu a k poučení národů tohoto světa. S bolestí pravím: v moři těchto plamenů zaniklo naše císařství. S hrůzou mohl celý svět poznati ničemnost slávy falešné; neboť pravá sláva není v moci, je v rozumu, spravedlnosti a lidskosti.“ Ano císařství zaniklo v plamenech Moskvy. Larrey, jenž hrůzu oněch dní a nocí, obzvláště noci z 18. na 19. září, živě líčí, hleděl do hořícího moře s výše Kremlu, kde se s několika druhy v kamenném domě ubytoval. Veliké město dohořelo. Francouzové shledali ještě ohromné zásoby potrav, kterých oheň neztrávil; kožešin takové množství, že se mohla veliká část vojska francouzského proti nastávající zimě zaopatřiti. „Koho bůh chce zničiti, toho oslepuje.“ Tak se dělo Francouzům. Když Napoleon dne 22. října nařídil, aby vojsko z Moskvy ustoupilo, bylo již pozdě.

Zpáteční tažení francouzské armády z Ruska jest jednou z nejhrůznějších událostí historie lidské. Napoleon chtěl z počátku táhnouti Ukrajinou, kde by se byl zimě a hladu vyhnul. První dni skutečně vojsko bylo plno radosti, táhnouc krajinou krásnou, bohatou, olidněnou. Pojednou však změnil směr. Celá armáda se toho zhrozila. Každý předvídal, co nastane. V opatství Koloském nalezl Larrey nemocnici, kterou byl začátkem září zařídil, v dobrém stavu. Několik zajatých důstojníků ruských, které Larrey byl operoval a zde ponechal, jej navštívilo; i prosili, aby směli zůstati ve své vlasti. Larrey jim toho vydobyl a obdaroval je penězi, toho jediné žádaje, aby to dobrým splatili zajatým důstojníkům francouzským. Avšak již ve Vjasmě se objevovaly známky desorganisace armády fran-

couzské. Bída se horšila. V Dogorobušči shledáno mnoho raněných. Sotva trochu mouky a chleba bylo možná pro ně zakoupiti. V jednom lazaretě vypukl oheň. Larrey se svými lékaři hleděl raněné zachovati a zachoval je, až na několik; neboť sám musel skrze plameny uprchnouti.

U Smolenska začínala již hrůza. Teploměr klesl na — 19° R., vítr vál od severovýchodu, mladší lidé mřeli mrazem a padali na cestě. U Krásného doufali Francouzové, že se trochu zotaví. Avšak místo zotavení jich čekal boj; byli ruským vojskem obklopeni. Ještě však mysle nebyly ohromeny. Boj dopadl šťastně; raněných bylo 1200. Larrey je dopravil do Krásného. Hned po bitvě bylo třeba táhnouti dále. Teprve v Tolčině nalezeno mouky a kořalky, čímž armáda se zotavila. Avšak další pochod k Berezině byl již útěk ztrápeného a štvaného houfu lidstva. Přechod přes řeku je pro svou strašlivost znám příslovím. Co hrůzy si mysl lidská vymysliti může, to všecko se spojilo v tom okamžiku, když dva mosty, které přes Berezinu položeny byly, se podruhé prolomily. Larrey sám tu vězel ve velikém nebezpečenství, ale vděčnost lidského srdce i v této době smrtelné hrůzy, kde každému byl jeden okamžik celou věčností, vyšlehla jako svit hvězdy. Larrey totiž chtěl přes most nazpět, aby přepravil některé nástroje chirurgické, které na druhém břehu byl zapomněl. Tu dostal se do takového zmatku vozů, lidí, děl, žeby byl nepochybně byl zahynul. Avšak vojáci jej na štěstí poznali. Vyzdvihli ho svými pažemi a nesli ho přes most zpět. Tento důkaz vděčnosti byl Lareyovi nezapomenutelným. Druhého dne museli Francouzové bojovati proti generálu Tormasovu. Zde byl polský generál Tajonczek, stařec 80letý, do kolena střelen. Larrey jej amputoval v bitvě samé v dešti koulí; rána se zahojila. I tu Larrey se staral o všecky. Rekvirovav veškeré saně, dal raněné po vedlejších cestách dopraviti do Vilna. Od Releziny do Vilna však už všem síly docházely; jednoho dne klesla zima na — 28° R. Larrey sám vypravuje takto: „Po obou stranách cesty ležely

mrtvoly; byli to nejvíce lidé mladí, patřící ke 12. divisi, kteří v noci z 8. na 9. prosince zmrzli. My sami byli jsme tak vysíleni a otupěli, že jsme jeden druhého neznali. Zrak a svaly byly tak seslábly, že bylo nesnadno rovně jíti. Potáceli jsme se. Když ten neb onen klesl, ani jsme se naň neohlédli. Ačkoli jsem jeden z nejsilnějších mužů celé armády, dovlekl jsem se do Vilna jen s největším namáháním. Doraziv tam, byl jsem v koncích se svou silou a se svou myslí, a bylo mně jakobych měl klesnouti, abych více nepovstal, jako se dělo všem těm nešťastným, které jsem viděl kolem sebe padati. V klášteře milosrdných sester jsem byl přijat s takovým milosrdenstvím a takovou péčí, že mně byl život zachován." Již druhého dne však Larrey je zase v nemocnicích, pořádá všecko a píše prosebné listy na lékaře ruské armády, v nichž jim odporučuje své raněné. V noci se odebral do Kovna.

Tři tisíce gardistů pěších a jezdců, téměř všichni z jižních krajů Francie, byli zbytek veliké armády, mající aspoň zbraň, koně a jakési vojenské vzezření. Murat a Eugen kráčeli v jejich středu. Všickni měli za to, že jsou v ráji, když se do Pruska dostali.

Dne 9. března byl Larrey v Lipsku. Ihned prohlíží anatomické museum, obdivuje se překrásným preparátům, stojí zamyšlen před podobiznou Platnerovou a vidí v tváři znak genialnosti. S jakým však pocitem as poslouchal Larrey navštíviv hvězdárnu, vypravování hvězdáře Meisnera o kometě, která se objevila v Lipsku ke konci října minulého roku! Larrey ji byl pozoroval v noci z 24. k 25. listopadu na břehu Bereziny. Boje se, aby ve stodole neuhořel, kdyby oheň vypukl, přenocoval Larrey tehdá v bivouaku mezi granátníky. Tu dohlížeje k raněným, spatřil nad obzorem kometu, která k severnímu pólu se pohybovati zdála a více se neobjevila. Druhého dne nastal přechod přes Berezinu. Jaká to vzpomínka!

Europa se vrhla na Francii. Napoleon se brzo objevil v Sasku s novou armádou. Larrey císaře poprvé zase spatřil

u Lützenu. Avšak už hřměla děla. „Přicházíte právě v čas,“ dí Napoleon „spěšte do města a starejte se o raněné; bitva se již začíná.“ A opět bitva za bitvou. Tisíce raněných a zase nové tisíce.

Konečně Europa velikána přemohla. Napoleon složil korunu císařskou. Avšak už 20. března 1815 je Napoleon znova v Paříži. Císařství druhé však panovalo pouze 100 dní. Dne 18. července rozhodla bitva u Waterloo nade vším. Larrey obdržev dvě rány sečné, padl Prusům do rukou a měl býti zastřelen. Jeden z lékařů pruských, který přednášky jeho v Berlíně druhdy byl poslouchal, poznal jej v tom okamžiku, když mu kladl pásku na oči. Klesly mu ruce. Larrey byl předveden před Blüchera; starý maršál, jehož syna Larrey v Rakousku hojil, vděčně mu daroval svobodu.

Běh válečný byl skončen. Restaurace ve Francii nastalá ponechala Larreyovi důstojnosť a příjmy. Vláda červencová mu vrátila všecky tituly a svěřila mu důležité funkce. Vraceje se z inspekce lékařské v Alžírsku zachvácen byl zánětem plic a zemřel maje let 76 dne 25. července 1842 v Lyonu v náručí svého syna Hippolyta, jenž otce jako tajemník provázel.

Život tak veliký není možná vylíčiti stručně. Kdo Larreye poznati chce, musí čísti jeho memoiry. Čtenář arci podléhá mohutnosti scenerie a zapomíná místy na vypravovatele samého, jehož poznati touží.

K tomu přistupuje ještě jedna okolnost. Když se do hloubky té veliké duše vmyslíme, tuť nám vlastnosti Larreyovy rostou před okem, a téměř naše mysl nepostačuje, velikou tuto osobnost postihnouti. Avšak veliké vzory jsou dobrou a silnou potravou duše. Na výši lidstva panuje božský čistý vzduch a ten nás sílí tak, že rádi se noříme ve zbožné rozvažování. Nežli však jednotlivé vlastnosti povahy Larreyovy rozvážíme, nechť k nám promluví jeho srdce. Ku konci třetího dílu svých pamětí, vydaného r. 1811, praví toto:

*

„Vzpomenouti musím smrti dvou mužů, kteří tohoto roku zemřeli. Sabatier, jenž kroky mé na dráze umění lékařského řídil, zemřel ke konci šestnáctého lustrum svých let a dosáhl cíle vznešeného svého života. Veliké poklady, kterými umění naše obohatil, ospravedlňujou památník, který mu vztyčili Percy a Pelletan. Druhý jest můj spolužák Petit, vrchní chirurg městské nemocnice v Lyonu. Smrt jej zachvátila v květu let, když ovoce svých oběti a probděných nocí začal požívati. Dílo jeho o nemocech srdce svědčí o jeho šlechetném citu. Jsa chirurgem i filosofem naznačil povinnosti, jež lékaře s nemocným spojujou. Jsou tu zásady, kterými sám se řídil a které, jak se zdá, pro svého syna sepsal, jejž v umění chirurgickém sám cvičil. Můj vlastní syn je tak mladý, že štěstí podobného požiti sám posud nemohu. Budiž mi dovoleno, zkušenosti tuto sepsané považovati za příklad, který by mého drahého Hippolyta povzbudil, aby nastoupil šťastnou dráhu, na které bych jej ovšem s blažeností spatřil. Otřese-li se jeho srdce, až bude čísti, jaké překážky mi bylo překonávati, v jaké nebezpečenství jsem se musíval vydávati: nechť se upokojí výsledkem, jehož jsem dosáhl, a odměnou, kterou mi dal veliký rek, jenž nejmocnější říší tak slávyplně vládne.“ Já slova tato, plná vděčnosti k učiteli, věrnosti k příteli, lásky k jedinému dítěti, oddanosti k vůdci, slova i zvukem svým šlechetná a výborná, nikdy jsem nečetl bez pohnutí.

Za první a základní vlastnost osoby Larreyovy tuším pokládati dlužno — síla jak tělesnou tak duševní. Jakož příroda vytvořuje slabochy tu tělesné, tu duševni; taktéž se i přihází, že ze zvláštní kombinace tajůplných sil jejich vzejdou individuality obrovské, produkty excessivní, jež někdy excentricky vypadnou, druhdy však harmonicky se vydařujou. Takový obrovský, harmonický člověk byl Larrey. Tělo jeho odolalo všem namáháním. Po bitvě u Jilavy spatřil Napoleon Larreye na tomtéž místě, kde jej před 24 hodinami byl viděl, opět klečícího na hromádce chvoje a opět operujícího bez oddechu a bez umdlení. Na

zpátečném tažení z Moskvy, když Larrey dorazil do Osmiany, byl tak vyhladovělý, že se musel ohlížeti po kousku chleba; starý druh válečný, společník z výpravy egyptské, Pla, mu poskytnul několik kousků potravy. Když krátce po tom přenocovali v Mědniskách, museli všichni celou noc státi na nohou; thermometer ukazoval na — 28^{0} R.; kdo se položil, byl v krátce na věčnosti; na vousech a obočích led celé dni a noci visel v podobě mohutných stalaktitů. A po tolika namáháních dožil se Larrey věku vysokého 76 let; ani v nejvyšším stáří necítíval nikdy slabosti, nikdy bolesti, nikdy mdlob. Duševní sílu Larreyovu oceniti lze jen tomu, kdo sobě umí zároveň pomysliti, co válka a co chirurgie jest. Kdyby Larrey, jsa nejvyšším chirurgem armády, pouze byl komandoval svůj zdravotnický sbor, pouze se staral o to, kde ambulance rozestaviti, kde nemocnice zříditi, jak raněné dopraviti třeba; již tím samým byl by vykonal úlohu důstojnou a vyžadující člověka celého, hlavu praktickou, oko bystré, vůli rychlou, svědomí živé: Larrey však vedle těchto organisatorských a administrativních úkolů vykonal ještě úlohu druhou, která sama o sobě žádá zase člověka celého; byltʼ operatérem tak neumdlévajícím, že se mohlo zdáti, buď jakoby jinému krvavou práci ani nepřál sám vše vykonati chtěje, aby sžírajícímu pudu po neustálé činnosti zadost učinil — buď jakoby cítil, že nikoho není, kdoby věc tak dobře a tak svědomitě vykonal, jak on sám. Praví-li básník, že člověka tím více přibývá, čím vyšší jeho cíle jsou: tož Larrey pravdivost tohoto výroku dokázal úplně. Čtouce jeho memoiry, vidíme jak se rozhled jeho šíří, jak mu přibývá vědy, zkušenosti, vůle, síly; v prostředcích je stále vynalezavějším, v konklusích všeobecnějším, v detailu zevrubnějším. Čím více se mysl jeho nasycuje v oboru jednom, tím dychtivějším je po poznání v oboru novém; kamkoli přijde, hledá po předmětech nových, po známostech zajímavých; seznamuje se se Soemmeringem v Mohuči, s Malacarusem, Spallanganim, Scarpou ve Vlaších; s Humboldtem, Waltherem, Goernem,

Hufelandem, Frankem v Německu a přiučuje se ode všech. Čím více však duch jeho tráví a se obohacuje, tím více hledí z pokladů svých sděliti jiným; jakmile někde je několik dní zastávka, už přednáší lékařům vojenským i civilním, zřizuje takřka školu, káže, demonstruje, cvičí; všude europské jméno jeho vábí posluchače; a když konečně nastává trochu prázdné chvíle, zasedá ke stolku psacímu, píše o svých zkušenostech a zachovává je pro paměť budoucnosti. Pracím literárním, které Larrey uveřejnil, nedostává se ovšem té pečlivosti v detailu, kterou v pracích našeho času spatřujeme; k pilování neměl Larrey času; ale všude se spatřuje nevyrovnaná jistota úsudku, vycvičeného a osvědčeného tisícerými zkušenostmi, všude se spatřuje, že oko pozorovatelovo bylo zvyklo na neobyčejný širý horizont, že duch ten argumentuje legionami fakt.

V dějinách chirurgie bude se jméno Larreyovo jmenovati vždy, kdy bude řeč o umění celém, kdy bude řeč o velikých výsledcích praxe operativní, o organisaci zdravotnictví ve válce; i v theoretickém detailu lecjaká pozorování, lecjaké zásady a zkušenosti budou mít dlouho cenu zaslouženou. V dějinách vlasti své vždy se Larrey bude skvíti mezi předními osobnostmi pamětihodné epochy Napoleonské, ve které síly národa francouzského revolucí vybavené, nesmírnou svou expansí Europu do dlouholeté krise strhly a vyburácevše se, odporem celého dílu světa přemoženy byly. Ve hrozné vichřici, která sledujíc prapory francouzské po Europě vířila, neustále se kmitá mocná, ale světlá postava muže, jenž obrovskou svou rukou všude, kde životy vojínů v proudech krve tonuly, zakotvil loď pomoci a podpory. Osoba Larreyova byla v armádě francouzské idolem, stala se legendou. „Zasluhuje-li kdo, aby mu od armády francouzské byl postaven pomník,“ pravil Napoleon, „jesti to Larrey.“

Úsudek Napoleonův vyplnilo potomstvo. Tři pomníky postavila Larreyovi vděčná, šlechetná Francie. V paměti lidské uschována bude památka jeho všude, kde zásada

„Zapři sebe sám“ se pokládá za vznešenou, kde dobrota srdce se považuje za vlastnost velikou, kde láska k trpícím je přikázáním božím a lidským.

Krátké tyto řádky i v srdcích českých povzbudí tichou a počestnou vzpomínku na muže tak neobyčejně šlechetného a dobrého.

From V. Kreuter